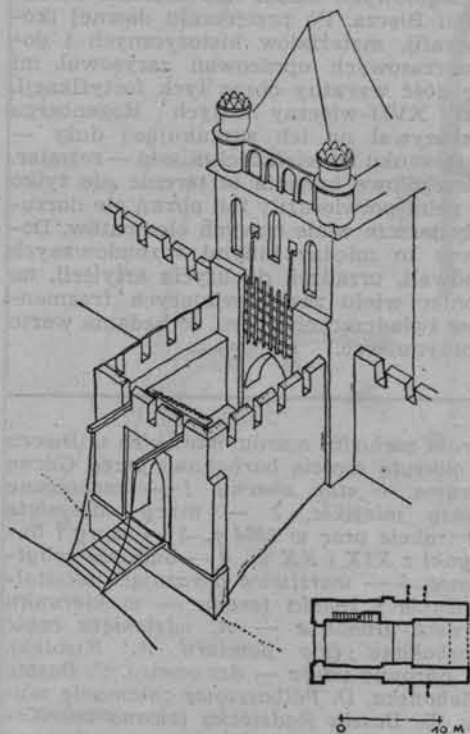

JANUSZ BOGDANOWSKI

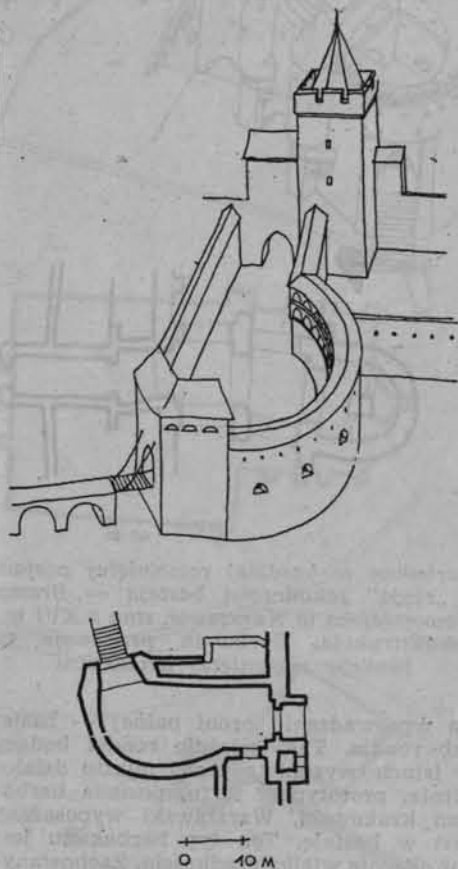
ODKRYCIE BARBAKANU W BIECZU

Przykład najprostszego barbakanu w postaci krótkiej „szyi” zamkniętej murem z bramą. Brama Krakowska w Szydłowie z XIV w., widok częściowo zrekonstruowany. Rys. J. Bogdanowski

Barbakan należy do tych rodzajów fortyfikacji, jakich niewiele zachowało się do naszych czasów. Do najprostszych barbakanów zaliczamy takie jak w Szydłowie, Sandomierzu czy Moryniu. Szyja, złożona z równoległych ścian wysuniętych przed bramą i zakończonych poprzecznym murem z bramą, stanowi dodatkową przeszkodę w dostępie do miasta. Tym sposobem nie tylko zwiększa się liczbę przeszkód na drodze do niego, lecz również bocznymi strzelnicami flankuje przyległe odcinki muru.

Bardziej skomplikowaną formę barbakanu stanowi szyja, opatrzona na końcu specjalnym urządzeniem obronnym w postaci baszty (np. w Gdańsku), czy też —

Typowy barbakan o nieregularnym kształcie (forma bastejowa) — Brama Mariacka w Naumburgu z poł. XV w., częściowa rekonstrukcja

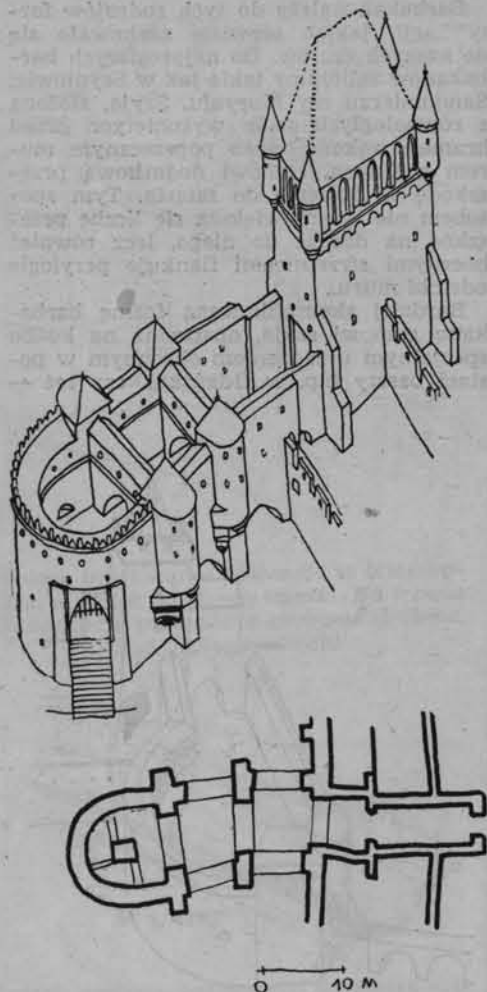
Na tym jednak nie kończą się odmiany barbakanów. Trzeci bowiem typ stanowi skomplikowana forma tzw. zamku bramnego. Jest to cały zespół labiryntowo prowadzonych murów, bram oraz baszt czy bastei, strzegących dostępu do miasta.

Forma ta znana jest u nas tylko ze starych widoków i sztychów, w oryginale nie zachowała się. Dopiero badania przeprowadzone w Bieczu w 1964 roku doprowadziły do odkrycia fragmentów takiej fortyfikacji miejskiej.

Biecz, niegdyś twierdza na południowej granicy Polski, dziś małe miasteczko w powiecie gorlickim. Miasteczko, które jednak zachowało wiele elementów dawnej świetności. Do nich należą pokaźne ruiny murów miejskich. Już od XIX wieku przyciągały one uwagę badaczy, których dorobek w znacznej mierze zebrano w niedawno wydanym dziele zbiorowym (*Biecz — studia historyczne*, red. Kaleta, R. Wrocław 1963).

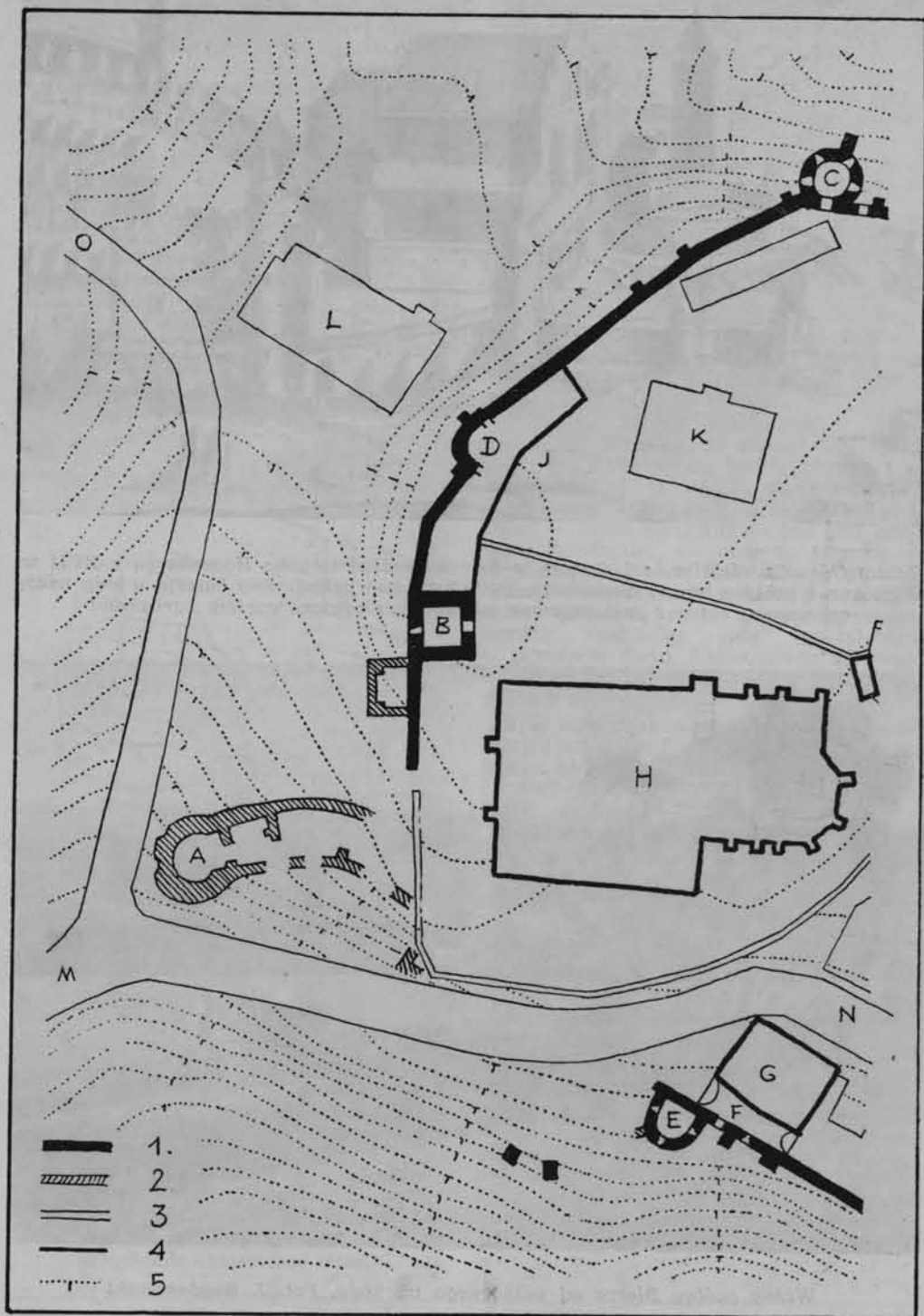
Jesienią 1963 roku przystąpiłem do szczegółowych badań nad murami obronnymi Biecza. Po przejrzaniu dawnej ikonografii, materiałów historycznych i dotychczasowych opracowań zarysował mi się dość wyraźny obraz tych fortyfikacji. Już XVII-wieczny sztych Hogenberga wskazywał na ich zaskakująco duży — w stosunku do wielkości miasta — rozmiar. Szczegółowe badania w terenie nie tylko w pełni potwierdziły ten obraz, ale dorzuciły jeszcze wiele nowych elementów. Dotyczy to między innymi rozbudowanych podwali, urządzeń do użycia artylerii, na koniec wielu zastanawiających fragmentów świadczących o tym, że badania warto kontynuować.

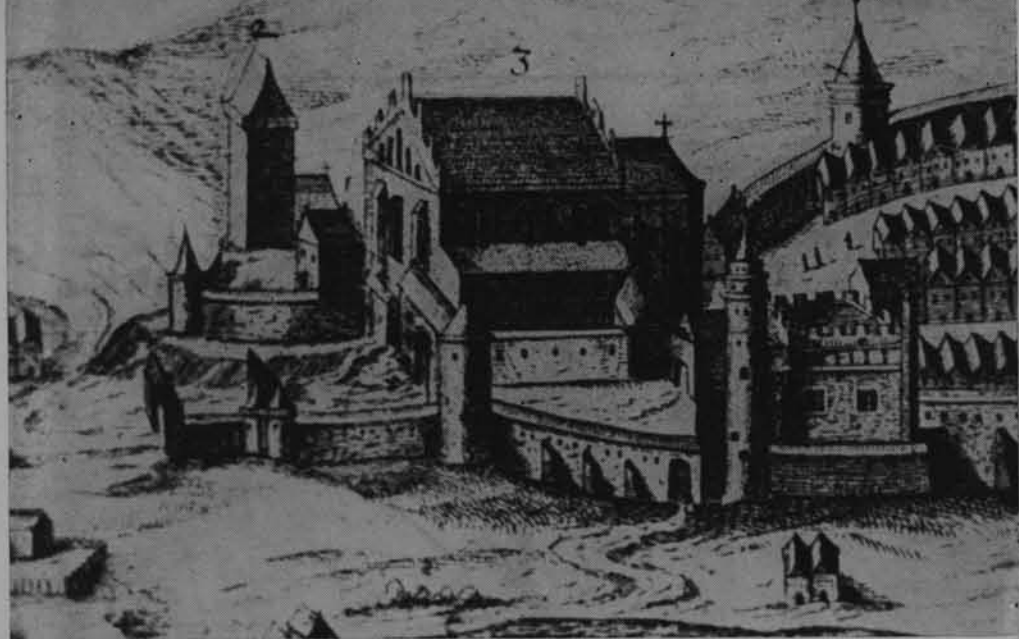
Front zachodni murów miejskich w Bieczu z odkrytą częścią barbakanu przed Górną Bramą — stan obecny. 1 — zachowane mury miejskie, 2 — mury odsłonięte w trakcie prac w 1964 r., 3 — mury i budynki z XIX i XX w., 4 — budynki użytkowe, 5 — warstwie obrazujące ukształtowanie i spadki terenu — w kierunku kreski. Budowle — A. odsłonięta część barbakanu (wg pomiaru A. Kwolek), B. obronna wieża — dzwonnica, C. Baszta Plebańska, D. Półbasztowe załamanie muru, E. Baszta Radziecka (zwana też Kątowską), F. dawne sklepienie przejście na ulicę podmurną, G. „Dom Barianów” — zapewne dawny arsenał miejski, H. kościół farny, J. stara plebania, K. nowa plebania, L. szkoła z XIX w., M. droga do Sącza, N. ulica wiodąca do rynku, O. stara droga do Krakowa. Opracował J. Bogdanowski

Barbakan w bardziej rozwiniętej postaci z „szyją” zakończoną basteją — Brama Nowomiejska w Warszawie, stan z XVI w., rekonstrukcja. Barbakan przejmuje tu funkcję wysuniętej działobitni

po wprowadzeniu broni palnej — bastei lub rondla. Taki właśnie rondel będący w istocie wysuniętą przed miasto działobitnią, prototypem fortu, posiada barbakan krakowski. Warszawski wyposażony jest w basteję. Ten typ barbakanu jest już obecnie wielką rzadkością. Zachowanymi barbakanami szczytą się nie tylko miasta, ale całe kraje. Tak na przykład w NRD miejski barbakan podobny do warszawskiego zachował się w Naumburgu, zaś części drugiego odkryto w Goerlitz.

Brama Górna z wielkim barbakanem w Bieczu, według sztychu Hogenberga z XVII w. Widoczne 4 kolejne bramy barbakanu. Półkolisty mur zakończony bastcją u stóp wieży oznaczonej cyfrą 2 jest zapewne odsłoniętą niedawno częścią barbakanu

Widok ogólny Biecza od północnego wschodu. Fot. J. Bogdanowski

Do takich zagadek należała szkarpa przed farą (od zachodu), na której rysował się jakby ślad kamiennego bruku. Konfrontacja tego miejsca ze starą fotografią, na której ślad zamieniał się w fragment muru, potwierdzała moją hipotezę, że kryją się tu szczątki nieznanego budowli. Co to mogła być za budowla? Na sztychu Hogenberga widniał przed fosą potężnie rozbudowany, już nie barbakan, lecz bramny zamek. Na wyznaczonym w ten sposób miejscu przystąpili do pracy archeolodzy, prowadzeni przez mgr Kwolek.

Pierwsze dni pracy odsłoniły wielki kamienno-ceglany mur, biegnący łukiem ku drugiemu, prostemu murowi. Prace wykopaliskowe trwały kilka miesięcy. Wyłoniły się fosy, fundamenty a częściowo i trzy-

metrowej grubości mury bastei. Od niej biegły ściany szyi, oparte na kamiennych łukach. Wewnątrz zachował się bruk, wśród gruzu znaleziono 2 kule armatnie z kamienia. Tak wyłoniło się spod ziemi przyziemie typowego barbakanu z basteją.

Nie jest to jednak całość i wyciągnięcie wniosku o podobieństwie z barbakanem krakowskim stanowiłoby uproszczenie.

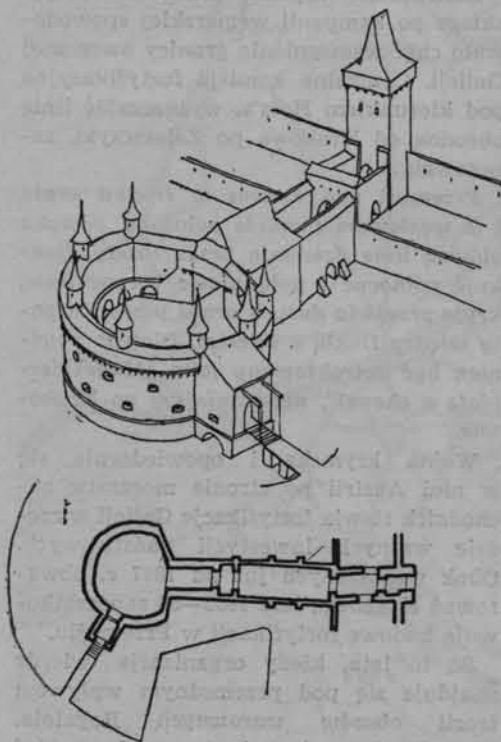
Typografia miejsca, zachowane fragmenty murów, bruk odkryty przy Baszcie Radzieckiej (zwanej też Katowską) oraz na zachód od niej, wreszcie konfrontacja z dawną ryciną — wszystko to wskazuje na co innego. Potwierdza natomiast hipotezę inż. Baruta o przebiegu dawnego dojazdu do miasta. W przybliżeniu dawny dojazd zgadza się z obecnym.

Próbując zatem rekonstrukcji dojsć można do wniosku, iż główna droga na początku XVII wieku biegła poniżej odkrytej bastei, tu mijała zapewne most i pierwszą drewnianą część barbakanu. Dalej — przez niezlokalizowane dziś bramy i dziedziniec widoczny na sztychu — skręcała pod Basztę Radziecką w główną bramę. Odkryta szyja z basteją stanowiła zatem północną część całego bramnego zamku, spełniając rolę wysuniętego w przedpole fortu, flankującego zarówno właściwy barbakan, jak i przyległe od północy obwarowania.

Była więc drugim, obok Baszty Plebańskiej, elementem flankującym zachodniego frontu obwarowań miejskich. Niezależnie od tego pełniła prawdopodobnie funkcję furty.

Do zespołu obronnego należał również dom Służewskich, na którym odpadające tynki odsłoniły obecnie średniowieczną dekorację rombowa z glazurowanych cegieł. Był to zapewne dawny arsenał miejski.

Jak ostatecznie wyglądał barbakan? Wykażą to — miejmy nadzieję — dalsze badania. W każdym razie odkryte zostały części jednego z największych i najciekawszych barbakanów miejskich w Polsce. Co więcej — typu fortyfikacji, jaki do tychczas znany był u nas tylko ze starych rycin.

Barbakan z okresu szczytowego rozwoju tej formy, „szyja” zakończona wielką „rondelą” — Brama Floriańska w Krakowie, zbud. w końcu XV w., częściowa rekonstrukcja. „Rondela” wraz z barbakanem stanowią główny element obronny w systemie obwarowań miasta